

El paper de la traducció en la consolidació de la percepció social del gallec com a *Abstandsprache*

Robert Neal Baxter

and similar papers at core.ac.uk

provided by Diigo

Data de recepció: 2/4/2001

Resum

Aquest article pretén contribuir a la formació d'un corpus teòric sobre la influència de la traducció en la política lingüística. Parteix de la qualificació del gallec que proposa la Norma ILG-RAG, una llengua del tipus *Ausbau*, i passa després a considerar el paper que pot exercir la traducció intencionadament diferencialista en el procés de consolidació de l'estatus social d'aquestes llengües embrionàries com a llengües *Abstand* de ple dret, a partir de llengües que altrament s'haurien de considerar part del mateix *continuum* lingüístic, en el nostre cas el portuguès estàndard.

Paraules clau: *Ausbausprache* - *Abstandsprache*; norma prescriptiva; *co-lecte*; estatus; consens social.

Abstract

This paper intends to contribute to the theoretical corpus on the incidence of translation on language politics by exploring the nature of modern 'standardised' Galician (ILG-RAG Norm) as an *Ausbausprache* and the role that translation can play in consolidating the social status of such emerging *Ausbau* languages as full *Abstand* languages in their own rights, especially via intentionally differentialist translations from members of what would otherwise be considered the same linguistic continuum, in this case Standard Portuguese.

Key words: *Ausbausprache* - *Abstandsprache*, prescriptive norm, *co-lect*, status, social consensus.

Sumari

El gallec com a <i>Ausbausprache</i>	Canvis injustificats
El paper de la traducció en la consolidació del consens social d'una llengua <i>Ausbau</i>	Canvis justificats
Un cas concret: <i>O lobo guerrilheiro</i>	Conclusions
	Bibliografia

El gallec com a *Ausbausprache*

Des del punt de vista de les seves estructures lingüístiques bàsiques (morfosintaxi verbal i nominal), ningú no dubta que el gallec forma part del *continuum* historiolingüístic que s'anomena *gallego-portuguès*, que abasta tant el portuguès europeu com les seves variants tòpiques: «El gallec [*és una*] variant galaicoportuguesa considerada per certs lingüistes com una llengua diferent del portuguès [...]» (Cotano, 2000: 36).

La unitat estructural existeix malgrat les diferències superficials que es manifesten en el lèxic (tot sovint per la intervenció directa dels organismes reguladors de la llengua, o per la influència de l'espanyol, amb el qual cohabita) així com en la pronunciació. Amb tot, aquests matisos no transcendeixen les diferències detectables entre, per exemple, l'anglès britànic i l'americà o entre el francès metropolità europeu i el francès del Quebec.

Nogensmenys, aquest fet formal objectiu, contrastable en tots els àmbits mitjançant una anàlisi científica, no té el suport dels gestors de la política lingüística, que actuen deliberadament en sentit contrari. Així, hipertrofiant aquestes mateixes diferències en detriment dels punts de contacte, procuren erigir una llengua diferent, tant (en principi) del portuguès estàndard com de l'espanyol.

Les mateixes *Normas ortogràficas e morfolóxicas do idioma galego* (1996: 10) resumeixen els criteris que regeixen el seu plantejament bàsic, anomenat 'isolacionista': «Unha lingua común asentada na fala, pero depurada de castellanismos, supradialectal, enraizada na tradición, coherente e harmònica coas demais linguas de cultura [...]». Però, alhora, suposa: «Excluír tamén a evasión cara á lingua medieval [gallego-portugués]» (*ibid.*) i, sobretot,

[...] valora-la contribución do portugués peninsular e brasileiro, pero excluír solucións que, aínda sendo apropiadas para esa lingua, sexan contrarias á estrutura lingüística do galego. O punto de partida e de chegada en calquera escolla normativa ha de ser sempre o galego, que non debe sacrifica-las súas características propias e relevantes en beneficio das dunha lingua irmá, pero diferente (*ibid.*).

Cal subratllar l'oposició apriorística que s'estableix entre el gallec d'una banda i el portuguès —llengua «germana però diferent»— de l'altra, que recolza en un feix de valoracions molt relatives (per no dir subjectives), com ara el criteri d'excloure solucions que siguin contràries a l'estructura lingüística del gallec. Tanmateix, hi ha elements perfectament legítims per la *Norma* que únicament es poden entendre com a préstecs directes de l'espanyol,¹ p. ex. *alomenos* (l'ús de l'al·lomorfeu de l'article gallec *lo* no té sentit, en aquest cas); *unque* (de l'espanyol *aunque*² —no

1. Les referències normatives per als mots citats són les següents: *alomenos* (*Normas* 1996: 176); *unque* (*ibid.*: 182 & 184); *fáciles*, etc. (*ibid.*: 79); *tales*, etc. (*ibid.*: 77).
2. Encara que accepten aquesta forma, fins i tot les mateixes *Normas* reconeixen, encara que només tàcitament, la seva més que probable procedència directa de l'espanyol: «Tanto *aínda que* coma *inda que* son formas galegas. É discutible, en cambio, que o sexa *unque*. A falta de exemplos antigos e a coincidencia co castelán vulgar *unque* (= *aún que*) son feitos que fan sospeitosa de caste-

existeix la paraula **an* en gallec > *aínda*); o la formació del plural que conserva la *ela* final (-*l*) en paraules paroxítones i monosil·làbiques, tot plegat no gens harmònic amb la formació habitual del plural de paraules com *azul* > *azuis* (port. *azuis*), *fáciles* (port. *fáceis*), *útiles* (port. *úteis*), *tales* (port. *tais*). Aquestes formes espanyolitzants (per molt majoritàries que puguin ser en la «parla popular») són, sens dubte, molt menys harmòniques amb l'estructura del gallec que suposats lusismes proscrius en les *Normas*, com *telefone* en comptes de *teléfono*.³

Es pot afirmar que, tret d'alguns canvis gairebé insignificants que s'introduïren en l'última edició, que no afecten gens la base filosòfica i ideològica, les primitives *Normas* de la *Real Academia Gallega* (RAG)⁴ de 1970-71, han restat intactes en l'última versió (1996). És a dir, les normes actuals són, en definitiva, hereves del llegat espanyolitzant fet explícit en la introducció de la primera edició (1971): «A actual ortografía galega, como no podía menos de suceder, formouse sobre a castelá» (*apud* Freixeiro Matos, 1999:121). En realitat,

[...] as novas normas oficiais de 1982 resultan mesmo regresivas a respeito das promulgadas pola RAG en 1970 e 1971, contendo aspectos totalmente inaceptábeis para moitas persoas, que os converten en verdadeiros casos de consciencia [...] ao non ofreceren para elas mesmas unha fasquía digna da lingua. No intento por se afastaren do portugués, as normas acabrían nunha excesiva aproximación ao español, verdadeiro perigo para a supervivencia do noso idioma (*idem*: 126-127).

Aquesta anàlisi coincideix bàsicament amb les conclusions de C. Álvarez Cáccamo (1996: 10):

O sistema ILG 1 representaria (por aplicar o termo da crioulística) a variante 'acrolectal' do contínuo, quer dizer, a mais semelhante à norma exógena [*la de l'espanyol*], e, nesse sentido, a mais prestigiada.

Malgrat l'aparent voluntat explícita de trobar fonament en la parla popular i la tradició, les propostes normatives de la RAG pretenen constituir el gallec en una *Ausbausprache*, que s'estaria encara gestant *in vitro*, entesa en els termes següents:

lanismo.» A continuació, però, justifiquen la seva inclusió com a forma legítima argumentant: «De toda las maneras, también resulta chocante que unha partícula tan esencial e de tanta frecuencia na fala sexa préstimo» (*ibid.*)

3. Veurem a continuació que n'és de difícil –per no dir impossible– compaginar, a la pràctica, aquest primer criteri d'autonomia amb aquest altre: «As escollas normativas deben ser harmónicas coas das outras linguas romances en xeral e coa portuguesa en particular...» (*Normas* 1995: 10).
4. Molt breument, podem rastrejar, seguint l'exposició feta per Freixeiro Mato (1999: 121-124), els orígens del gallec normatiu actual de la 15a edició, de 1996 (*Normas ortogràficas e morfolòxicas do idioma galego* ILG-RAG) en el seu antecessor immediat amb el mateix títol, fruit de la col·laboració entre la Real Academia Galega i l'Institut da Lingua Galega, declarat oficial pel decret 173/1982; passant per les primeres *Normas ortogràficas do idioma galego* oficialitzades poc després de la posada en marxa de l'Estat autonòmic, el 1980; i directament, abans de les *Bases prá unificación das normas lingüísticas do galego* publicades per l'ILG el 1977; les normes ortogràfiques (1970) i morfològiques (1971) aprovades per la RAG i publicades conjuntament sota el títol de *Normas ortogràficas e morfolòxicas do idioma galego* per aquesta mateixa institució el 1971.

O termo *distancia* [*‘Abstand’*] fai referencia ó compoñente *natural* de de toda variedade lingüística, ás súas características lingüísticas *internas*, mentres que o termo *elaboración* [*‘Ausbau’*] remite ó compoñente artificial das variedades, relacionado coas funcións socio-culturais que lles outorgan a certas (e non tódolas) variedades lingüísticas as comunidades que as empregan» (Fernández Salgado *et al.*, 1995: 101).⁵

En definitiva, podem resumir a situación dient que el galec normatiu⁶ está esdevenint una llengua *Ausbau* a partir de l'atribución artificial d'un seguit de características que el distancien del seu co-lecte *Abstand* histórico (el portugués), alhora que l'aproximen (sobretot —però no exclusivamente—, mitjançant l'ortografía i el lèxic) a un *Abstand* geopolítico alternatiu (l'espanyol). Així, la confluència amb les regles ortogràfiques de l'espanyol és gairebé absoluta. L'exemple paradigmàtic és l'ús de la lletra eñe (*ñ*), d'un extraordinari valor simbòlic, lligat a l'espanyol (forma part, per exemple, del logotip de l'Instituto Cervantes). El valor simbòlic del grafisme no és gens trivial, ja que hi troba suport, en bona mesura, la diferència entre, per exemple, el serbi i el croat, o entre el romanès i el moldau. Però també, i malgrat l'anunciada voluntat d'excloure el *diferencialismo radical*, són canonitzades formes *enxebres* («populars» o «vulgars») com *dende* (des de), *deica* (fins), *endexamais* (mai), *namentres* (mentre), *nembargantes* (tanmateix), *arestora* (ara mateix)... Ultra les ja esmentades formes espanyolitzants i les altres «populars», conviuen en aquesta mateixa normativa isolacionista altres elements que no són més que invents o creació de laboratori, curt i ras. Per exemple, *beirarrua* (*vorera*), *ata* (*fins*, abans; port. *até*),⁷ *titoría* (tutoria), *mércores* (dimecres).

5. Acceptem aquesta definició sempre que s'hi inclogui un matís important: no sempre depèn del *Volksentiment* o «voluntat popular» (Santamarina, 1995: 73) de les mateixes comunitats de parlants, sinó també de les institucions lingüístiques i de les polítiques lingüístiques que es promulguen... a vegades fins i tot en contra d'aquest mateix *Volksentiment*. De fet, segons la nostra opinió, el cas del galec és, en aquest aspecte, eloqüent, ja que no tots els seus usuaris habituals i més dinàmics comparteixen, ni de bon tros, la visió del galec com a llengua totalment independent del portugués.
6. Atès que són els que més vulgarment s'utilitzen a Galícia, i sense que això impliqui cap posicionament de part nostra, prendrem com a sinònims els termes «galec normatiu» i «galec» *tout court* (enfront de gallego-portugués), per a referir-nos al lecte *Ausbau* codificat en les *Normas ortogràficas e morfolóxicas do idioma galego* RAG-ILG.
7. Fernández Rey (1995: 194) afirma: «algún día [la ortografía del galec] terá que ser profundamente reformada, mais non un sentido etimolóxico, inzando o galego de grafemas innecesarios por asemellalo o portugués cando os sistemas fonolóxicos fonolóxicos son ben diferentes, senón en sentido fonolóxico, buscando a adcuación un grafema = un fonema». Sense entrar a valorar si un sistema «fonètic» és realment superior a qualsevol altre, cal subratllar el següent: els termes (intencionadament?) reductionistes que s'empren per a caracteritzar una eventual convergència ortogràfica del galec amb els restants *co-lectes* del gallegoportugués fa pensar que la normativa oficialista, basada majoritàriament en el model aliè de l'espanyol, és «farcida de grafemes innecessàries» i que es podria «reformar». Per citar només uns exemples d'aquesta contradicció interna, podem citar l'ús etimològicament motivat de l'*h*, p. ex. *harmonia*, i la distinció entre *b* i *v*, p. ex. *gravación*, que no tenen cap reflex en la pronúncia (violant qualsevol criteri «fonema = grafema»), o també la distribució de *c* i *z* segons les regles de l'espanyol, p. ex. *luz* > *lucés*.

Les raons polítiques i ideològiques que s'amaguen darrere d'aquest plantejament són clares, fins i tot a voltes oposades. D'una banda, cal no oblidar que l'elaboració de la normativa actualment vigent, amb les successives modificacions, s'inscriu nítidament en el context de la transició espanyola i el naixement de l'anomenat «Estat de les autonomies». De fet, l'actual norma és hereva directa d'una proposta anterior que coincideix cronològicament, de manera no gens casual, amb l'emergència de l'administració (pre)autonòmica de la Xunta de Galicia. No resulta sorprenent que, en aquella època, en determinats grups de pressió els semblés poc oportuna una identificació excessiva del gallec amb la llengua de l'altre costat de la frontera, que caldria integrar dins del conjunt de les llengües espanyoles (per oposició al castellà que es reservarà per a referir-se a la llengua de 'tots els espanyols').⁸ Aquesta voluntat de fer correspondre comunitats autonòmiques amb llengües, de manera homogènia (encara que, a la pràctica, les llengües no coincideixin mai amb fronteres administratives) es fa palesa amb la publicació d'una altra normativa diferent (i encara més espanyolitzant) per al gallec d'Astúries (cfr. Fernández Braña *et alii*, 1990), subvencionada per la Dirección Xeral de Política Lingüística de la Consellería de Educación de la Xunta de Galicia i pel Servicio de Política Lingüística de la Consejería de Educación, Cultura y Deportes de la Xunta del Principat d'Astúries.⁹

Paradoxalment, però, alguns nacionalistes també s'aferren a la norma 'isolacionista'.¹⁰ Argumenten que el tret nacional més específic de Galícia seria, precisament, la seva llengua. Des d'aquest punt de vista, com que els gallecs no són ni espanyols ni portuguesos, el gallec ha de mantenir les distàncies amb el portuguès.¹¹ Aquesta postura obvia la possibilitat que gallec i portuguès siguin *co-lectes*, passant per alt l'existència d'un bon grapat de nacions diferents que comparteixen la mateixa llengua, l'espanyol sense anar més lluny (els mexicans no són menys mexicans, ni més espanyols, perquè parlin la mateixa llengua). El cas del Brasil presenta també unes característiques tot semblants amb el de Galícia.

En definitiva, i independentment de les raons de l'elaboració de la normativa oficial, dins dels seus paràmetres ideològics actuals (calcats del model de l'espanyol dominant), s'està duent a terme amb un rígid esperit prescriptiu. Com a conseqüència d'això, el gallec esdevé una mena de llengua unimodal, sense registres ni

8. Cfr., per exemple, Moreno (1991). Per si el títol *As linguas de España* no fos suficientment clar pel que fa a aquest punt, es pot considerar com una cosa generalitzada allò que s'ha expressat en el seu llibre: «Obsérvase que o galego está a metade de camiño entre o latín e *as outras linguas romances españolas* [...]» (*idem*: 27. La cursiva és nostra).
9. No pas sense ironia, podríem suposar que l'única cosa que es necessita és, sembla, la publicació d'una norma diferenciada, com en el cas del gallec «normatiu» enfront del *português padrão* per realitzar traduccions d'obres gallegues segons la *Norma* per a la Comunitat Autònoma de Galícia, a la subnorma gallega per al Principat d'Astúries... No podem deixar de pensar en l'adagi maquiavèlic *divide ut regnes*.
10. Ultra les denominacions habituals de «normativa isolacionista» i «normativa reintegracionista», Santamarina (1995: 71 i ss.) prefereix les denominacions «galego identificado» i «galego satelitzado», respectivament. Fernández Rey (1995: 191 i ss.) parla de «rexeneracionismo» en contraposició amb «reintegracionismo».
11. En aquest particular, el raonament no és tan diferent del que motivà la creació del *bahasa indonesia* enfront del *malai*, que descriu Calvet (1998:103).

variacions estilístiques, en la qual l'únic que compta és el respecte a les obres de referència publicades per les institucions (en el sentit polissistèmic del terme), que tenen un aval polític (és a dir, principalment el tàndem ILG-RAG, però també les principals empreses editorials). L'objectiu principal que persegueix aquest procés de normalització és aconseguir la sanció social col·lectiva de la construcció d'un gallec diferenciat del portuguès (que, segons es diu, es incompreensible) al mateix temps que s'acosta a l'espanyol dins d'un marc diglòssic clàssic.

El paper de la traducció en la consolidació del consens social d'una llengua *Ausbau*

Seria força ingenu suposar que les llengües són només simples codis neutres, l'única funció dels quals seria la de permetre que es comuniquin els membres d'una comunitat lingüística donada. Aquest tret ha estat qualificat per Álvarez Cássamo (1997: 9) com *língua-como-comunicação*. En definir allò que és una llengua (en contrast amb les altres llengües), el sociolingüista Trudgill (1986: 15-16) recorre finalment als criteris d'autonomia i d'heteronomia, que no tenen gaire a veure, de fet, amb aquesta suposada funció comunicativa, ni tampoc amb el criteri de la intel·ligibilitat mútua. Coincidint amb aquesta anàlisi sociolingüística, Muñoz Martín (1995: 20), insisteix en una definició de les llengües en termes sociopolítics:

Hi poden haver varietats mútuament intel·ligibles que es consideren llengües diferents per factors socials i polítics. En el cas de las llengües escandinaves, per exemple, seguint el criteri de la intel·ligibilitat resulten només dues llengües: la continental [...] i la insular. L'hindi i l'urdú, d'altra banda, són una sola llengua, però l'hindi és la llengua oficial a l'Índia i s'escriu en devanagari, i l'urdú és oficial al Pakistan i s'escriu en la variant pers de l'alfabet àrab. Hi ha més exemples [...]. En tots els casos hi ha consideracions ètniques, culturals, religioses i, sobretot, d'identitat nacional que incideixen directament en el fet que aquestes variants es considerin com a llengües o com a dialectes.

Així, segons la famosa hipòtesi Sapir-Whorf, les llengües reflecteixen els comportaments individuals i col·lectius dels grups de parlants, alhora que hi exerceixen la seva influència. És per això que esdevenen un fenomen social, amb tot el que això comporta, pel que fa al seu estudi, quant a les implicacions ideològiques que se'n poden derivar. Aquesta funció clarament social de la llengua s'accentua encara més en els casos de coexistència de diverses llengües dins d'un mateix espai geogràfic (les anomenades 'comunitats bilingües'):

Language can be a very important factor in group identification, group solidarity and the signalling of difference, and when a group is under attack from the outside, signals of difference may become more important and are therefore exaggerated. (Trudgill, 1986: 24)

Aleshores, un sistema de comunicació assoleix la categoria de llengua diferenciada, en última instància, pel judici de la comunitat de parlants, d'acord

amb criteris culturals i polítics, tot sovint amb independència dels pròpiament tipològics.

De la mateixa manera que la llengua no es pot reduir a una simple definició comunicativa, la traducció és també un fenomen social, i no tan sols una simple transferència d'informació entre llengües mútuament incomprensibles.

Les autèntiques raons que motiven una traducció poden ser moltes i molt variades, des de les purament econòmiques (la traducció d'un *best seller*), fins a les polítiques (la traducció de les obres de Lenin a l'alemany en l'antiga RDA), passant per les literàries (la necessitat de crear un corpus canònic per a una nació emergent, com en el cas de l'hebreu modern). Cal recordar, per descomptat, aquells casos —certament marginals— en els quals allò que es pretén d'aconseguir és la transferència efectiva i eficaç d'informació (un manual d'usuari d'un aparell electrodomèstic).

La traducció té un gran potencial com a instrument de normalització i de normativització lingüística. És, doncs, una eina important de planificació del corpus i de l'estatus, en permetre, en el cas de les llengües minoritzades amb una tradició literària inexistente o interrompuda, la creació d'un canó literari immediat, que consolida certs repertoris, gèneres i també la canonització de certs estils i recursos lingüístics.

Encara més: seguint aquesta mateixa lògica, la traducció del portuguès al gallec o del català al valencià no poden ser considerades exercicis orientats a permetre la comprensió entre llengües mútuament inintel·ligibles. Més aviat caldria considerar altres motivacions, de caire ideològic. Concretament, es tractaria de persuadir el públic receptor que les llengües *font* i *meta* són necessàriament diferents, pel fet que existeixen traduccions en aquesta combinació lingüística. En resum, podem dir que, en aquests casos, la traducció satisfà una funció social altament lligada a la planificació i la construcció d'una *Ausbausprache*, en distanciar artificialment dues varietats lingüístiques, que altrament serien considerades la mateixa llengua. En el cas del gallec, és palesa la voluntat d'augmentar les divergències, fins que no s'assoleixi la seva consolidació, socialment consensuada, com a *Abstandsprache* independent del portuguès (i també —si més no en teoria— de l'espanyol).

Com que la traducció és, com ja hem assenyalat, un fenomen de caire social, desitjable necessàriament una percepció comuna (fins i tot en l'esfera de l'inconscient), que podem resumir, de manera molt esquemàtica, en els termes següents: la traducció serveix per a permetre la comunicació entre persones de parles diferents i mútuament incomprensibles. L'exercici de traduir, per tant, és percebut majoritàriament com una pràctica comunicativa. Però no solament es tracta d'això. Aquesta percepció no s'adiu amb moltes pràctiques en què la traducció no satisfà cap funció comunicativa real, com s'esdevé amb les llengües subordinades. Aquest és el cas, per exemple, del bretó, els usuaris del qual, en la gran majoria, entendrien perfectament els textos originals en francès sense necessitat de disposar d'una traducció. En realitat, tot sovint es dona el cas que el públic receptor entén millor els termes semitècnics en francès que els corresponents neologismes bretons. En aquests casos, doncs, la funció de la traducció té més que veure amb un intent de canviar les actituds envers l'estatus i la percepció de la llengua per part del públic —*agir*

sur les représentations, amb les paraules Calvet (op. cit.)— que no amb qualsevol finalitat comunicativa:

Ainsi, lorsque coexistent une langue de tradition écrite et des langues de tradition orale (c'est le cas de la majorité des pays africains depuis les indépendances), l'utilisation systématique de la transcription des langues jusque là non écrites (dans l'affichage, la publicité, etc.) est de nature à changer les représentations de leurs locuteurs. (Calvet, 2000: 188)

Tot coincidint amb la percepció de Calvet (hi ha una mena d'intervencions que persegueixen un canvi de fronteres representacionals), Toury (e.p.) il·lustra fins a quin punt la traducció pot esdevenir una eina de planificació d'estatus (*status planning*) i de corpus (*corpus planning*):

[...] it cannot be contested that, being norm-governed by its very nature, translation is as much a means of effecting planning as it is a paradigmatic case thereof.

Once any intervention with a cultural repertoire is regarded as a possible act of planning, translation emerges as a candidate par excellence for (re)viewing these terms. Most important of all, translation activities not only can, but very often do cause noticeable changes in current states of cultural affairs, up to the repertoires themselves.

En el cas del gallec, és clar que una part de la traducció literària que s'efectua compleix molts cops aquesta funció, sobretot quan es tracta de traduir obres literàries del portuguès estàndard cap al gallec «normatiu». En el terreny de la planificació del corpus, la coincidència natural en molts punts del *continuum* del gallegoportuguès es manipula «al laboratori», en un clar exemple d'enginyeria lingüística, per fer del gallec una llengua per elaboració, deliberadament diferenciada del portuguès (i ahora assimilada en molts punts a l'espanyol). És en el camp de la planificació de l'estatus que la traducció juga un paper essencial, en consolidar socialment aquesta nova *Ausbausprache*, diferenciada gràcies a les idees comunes sobre la principal funció comunicativa que comparteix el públic receptor.

Un cas concret: *O lobo guerrilheiro*

Deixem de banda, ara per ara, els matisos implícits d'una distinció tan categòrica. Amb tot i això, podem dir que són dues les estratègies bàsiques entre les quals ha de triar un traductor, en emprendre la tasca de realitzar una traducció del portuguès estàndard al gallec «normatiu». D'una banda, pot optar per una via conservadora, tot limitant-se a efectuar les permutacions ortogràfiques necessàries (accentuació, p. ex. *história*>*historia*; ús del guionet, p. e. *comê-lo*>*comelo*; -*ção*>-*ción*; *nh*>*ñ*, etc.). És a dir, retranscriure el portuguès segons les normes de l'espanyol, una tasca que li facilita l'opció «recerca i substitueix» dels processadors de text, i efectuar una lectura final, per ajustar certs elements ortogràfics propis de la normativa de

referència (segona forma de l'article, p. e. *comer o caldo*>*come-lo caldo*; distribució de *b/v*, p. e. *maravilha*>*marabilla*, etc.) i alguns elements de lèxic considerats lusismes inacceptables (p. e. *carro*>*coche*, *telefone*>*teléfono*). Ara bé, ens podem preguntar fins a quin punt hem de considerar com una traducció la versió nova d'un text, quan la immensa majoria dels canvis efectuats només afecten l'ortografia. I, afegim: com es pot argumentar aquesta pràctica, si el portuguès és una *lingua irmá pero diferente* del galleg (*Normes: op. cit.*)? I si la considerem una traducció, amb tots els ets i uts, a quina mena de propòsit ha de respondre? No pas a l'objectiu de permetre la comunicació entre llengües diferents i mútuament intel·ligibles. Encara que no disposem del text portuguès original per a poder confirmar les nostres hipòtesis, sospitem que aquest pot ser el cas de la traducció de Magalhães (1998), quan veiem l'abundància d'estructures i recursos lèxics que, fins i tot essent acceptables en galleg «normatiu», són poc habituals en la literatura en llengua gallega, p. e. *ficar* (més habitualment *~quedar*); *casaca* (*~chacqueta*); *mao* (*~malo*); *mudar* (*~cambiar*); *porcaria* (*~porcallada*)...

D'acord amb la lògica de la teoria dels polisistemes, potser es podria argumentar que aquesta mena de traduccions permeten un grau més alt de permeabilitat intersistèmica, per tal de rejuvenir la llengua gallega, en importar models alternatius i (no gaire) nous, no solament literaris, sinó també lingüístics (i sobretot estilístics), la qual cosa contribueix a depurar la llengua d'espanyolismes innecessaris, al mateix temps que l'acosta a la seva matriu històrica gallegoportuguesa. Si fos aquesta la seva finalitat, però, caldria preguntar-se si el mètode més eficaç serà fer passar el portuguès per l'adreçador d'unes convencions ortogràfiques (bàsicament) espanyoles, en comptes d'afavorir que els lectors gallegos es familiaritzin amb les obres en la seva versió original

La segona via que es presenta, oposada a l'anterior, consisteix a introduir tots els canvis possibles, fins i tot quan hi ha una forma gallega idèntica o semblant a la forma portuguesa substituïda. Aquesta mena d'operacions afecta tant el pla sintàctic i estilístic (p. e. *para o fazermos*>*para facérmolo*; *de nós chegarmos tarde*>*no caso que nós chegásemos tarde*; *se fixer falta*>*se fixese falta*), com el lèxic (p. e. *fácil*>*doado*; *último*>*derradeiro*; *neste momento*>*alestora*; *desde*>*dende*, *até*>*deica*).

Garcia Vessada (1987), en el seu estudi sobre la traducció d'un text de Jorge Amado al galleg, tracta amb detall d'aquesta pràctica, que recupera Souto:

No fundamental, di Garcia Vessada, a intervençom desta tradutora consiste em: a) alterar o texto original por simples capricho; b) destroçar sistematicamente o léxico, a sintaxe, o ritmo, os valores fónicos, a morfologia e o estilo do autor; c) empregar sempre que possível fórmulas diferencialistas, mesmo que isso signifique empobrecer o texto com: enxebriamos de corte ruralista; incongruências constantes nas escolhas léxicas; ausência absoluta de sinónimos e cultismos. (Souto, 1996: 56-57)

Com veurem a continuació, però, a la pràctica es tendeix a optar per una via intermèdia, en què es manté la sintaxi i l'estil de l'original. Quan topa frontalment amb els models habituals del galleg normatiu, però, i encara que sigui reco-

neguda com a legítima a la codificació oficial, s'introdueixen canvis. La selecció lèxica és sistemàticament diferencialista, d'altra banda. Sembla clara la voluntat de justificar el mateix acte de traduir i, alhora, de consolidar el gallec com una llengua prou diferenciada del portuguès perquè calgui realitzar traduccions entre totes dues.

Il·lustrarem tot això amb el comentari parcial de la traducció al gallec d'una obra original en llengua portuguesa. Veurem com els canvis detectats de bon començament —a la primera pàgina de l'obra— arriben a la vintena, incloent-hi les modificacions de tot tipus, lèxiques, morfosintàctiques i ortogràfiques. Classifiquem les modificacions realitzades en passar del portuguès (TO) al gallec (TT) de manera funcional, distingint bàsicament entre «canvis injustificats» i «canvis justificats». El rètol es justifica pel fet que la forma portuguesa original no es correspon amb alguna forma estructuralment semblant (*cognate*) en el gallec «normatiu». Com a criteri d'autoritat hem triat el *Diccionario* de la RAG de 1997. Es tracta de l'obra de referència més recent, en el moment en què es realitzà la traducció que analitzem. D'altra banda, resulta inqüestionable el prestigi de què gaudeixen en matèria de lexicografia la Real Academia Galega (RAG) i l'Instituto da Lingua Galega (ILG), pel que fa a la normativa que aquestes mateixes dues institucions han promulgat.

En l'anàlisi dels canvis efectuats que segueix, hem utilitzat la lletra cursiva i negreta per a les formes portugueses de la versió original i la cursiva per a les formes gallegues corresponents.

Canvis injustificats

sob > *baixo*: aquest canvi no resulta necessari, ja que en gallec existeix la forma *so* (formalment idèntica a la forma corresponent espanyola). A més a més, en portuguès hi ha la forma *debaixo*, que podem detectar tanmateix en l'original unes quantes línies més avall. Podem imaginar, per tant, que si l'autor no la utilitzà en primera instància, preferint *sob*, no fou ni perquè no existís en portuguès, ni perquè no la conegués, sinó perquè no va voler. D'altra banda, també és cert que la forma (*de*)*baixo* és —com també en espanyol— molt més freqüent en gallec que la forma equivalent *so*,¹² però ens sembla que això no és motiu suficient per a esmenar-la en un text literari.

tombas > *sola*: existeix en gallec la mateixa paraula *tomba* i, encara que no siguin estrictament idèntiques les definicions que ofereixen els respectius diccionaris són suficientment semblants perquè el canvi realitzat resulti innecessari.¹³ Fins

12. La veracitat d'aquesta afirmació basada en l'experiència empírica de l'autor la confirmaria sens dubte una anàlisi estadística, seguint els procediments computacionals de la lingüística de corpora. Aquesta anàlisi queda, però, fora de l'àmbit del present treball.

13. Cfr. *Dicionário Universal*: «Remendo na biqueira ou nas costuras do calçado» i *Diccionario da RAG*: «Anaco de tea, coiro, etc., que se cose a unha peza de roupa para reforzalo ou para taparlle algún roto». Aquesta última fins i tot recull el sentit a què apunta el text original: «O zapateiro púxolles unhas tombas de coiro ós zapatos na punta».

i tot es podria considerar la traducció *tomba* > *sola* com incorrecta des del punt de vista de la no-correspondència semàntica.

água > *auga*: no resulta estrictament necessari aquest canvi, perquè mentre que *auga* és la forma preferida, també és acceptada en la codificació RAG-ILG la forma alternativa *agua*.

atropelamento > *accidente*: és difícil entendre per què s'efectuà aquest canvi sabent que en gallec normatiu existeix *atropelo*.¹⁴

O Criador > *El-Señor*: no s'entén gens per quin motiu s'introdueix aquest arcaisme¹⁵ en el text gallec i no s'utilitza la forma més habitual *O Señor*. Hauria estat perfectament legítim mantenir (gairebé) intacta la forma original *O Creador*.

atingira > *alcanzara*: existeix en gallec el verb *atinxir*, l'ús del qual és, potser, més restringit que en portuguès (per influència de l'espanyol?). Malgrat això, però, no veiem la necessitat d'aquest canvi, si no és per a aproximar el gallec a l'espanyol.

quantos anos lhe restariam de vida? > *¿cantos anos lle quedarían de vida?*: una de les accepcions que dona el *Diccionario* de la RAG del verb *restar* coincideix amb el sentit que té en el portuguès original. Quan el traductor substitueix *restar* per *quedar* l'única cosa que aconsegueix és empobrir el text gallec i acostar-lo a l'espanyol.

diabo > *diaño*: la forma *diabo* és perfectament acceptable en gallec, i de fet en el diccionari de la RAG té una entrada molt extensa, si la comparem amb la que hi trobem per a la forma alternativa, i també legítima, *diaño*.

mas > *pero*: malgrat el seu ús menys freqüent (per influència, sens dubte, de l'espanyol), existeix en gallec normatiu la forma alternativa *mais*. No cal, doncs, optar per l'espanyolisme *pero* en aquest cas.

lhe punha > *púñalle*: és totalment legítima l'anteposició emfàtica del pronom en gallec, encara que resulti poc habitual a causa d'un aplicació gens flexible a la pràctica de molts dels punts dificultosos del gallec. Aquest és el cas de la col·locació hipercorrecta del pronom, un problema que afecta fonamentalment

14. Noteu que fins i tot en espanyol existeix la forma alternativa *atropellamiento*, enfront de *atropello* (RAE). A més, sembla que el desireratum d'harmonia, especialment amb el portuguès (véase nota 3) no es fa efectiu a la pràctica, cosa que il·lustra el caos morfològic que regna en el gallec «normatiu», en violar un altre principi director que suposadament guia la normativa ILG-RAG: «Este principio de armonía ha de rezer tamén para o galego que se estableza como normativo: as escollas deben decidirse de acordo cun criterio de coherencia interna, a fin de que o galego común non resulte arbitrario e incongruente.» (*Normas* 1995: 10). A la pràctica, hi ha d'altres mots que sí que acaben amb el sufix *-mento* en gallec, sense que coincideixi la seva forma morfològica amb la del mot espanyol corresponent.
15. «Existe ademais unha forma el que acompaña de xeito case exclusivo os sustantivos Rei e Señor, pouca usada na lingua moderna. Na actualidade é unha forma de uso literario, pero antigamente era parte do formulismo protocolario.» (Álvarez, R. *et alii*. 1995:138).

els parlants que tenen l'espanyol com a primera llengua. Tot plegat té com a conseqüència l'empobriment dels recursos estilístics disponibles.

ou se colhe, ou... > *ou collese ou...*: vegeu el comentari anterior.

Canvis justificats

no entanto > *sen embargo*: cal considerar *no entanto* un «lusisme per omissió», perquè no el recull la llista de conjuncions adversatives de les *Normas* (1995: 182), ni tampoc el *Diccionario* de la RAG.

desgraça > *desgracia*: es respecta la normativa actualment vigent, que coincideix en aquest punt amb la forma espanyola. Noteu que en altres vocables considerats més patrimonials, la mateixa Norma ILG-RAG sí que accepta formes coincidents amb les portugueses sense *yota*, per exemple: *prezo* (port. *preço*, esp. *precio*), *xuízo* (port. *juízo*, esp. *juicio*), *doenza* (port. *doença*, esp. *dolencia*)... Trobareu les argumentacions sobre aquest aspecte a les *Normas* (1995: 54-56).

velhice > *vellez*: la forma gallega s'aproxima més a la forma espanyola (*vejez*) que a la portuguesa (*velhice*) per la coincidència morfològica.

desempenadas > *esvelta*: no existeix en gallec «normatiu» cap paraula formalment semblant a l'adjectiu portuguès *desempenado*, que equival —entre altres possibilitats— a *esvelto* en gallec.

rugas > *enrugas*: aquest és un dels pocs casos de no-coincidència amb la forma portuguesa (*rugas*) i, alhora, amb l'espanyola (*arrugas*). Es tracta d'un invent (un neologisme) o bé d'una forma popular (*enxebrismo*), perquè viola tant el criteri d'aproximació etimològica al llatí (lat. *ruga*) que s'aplica en altres casos (p. e. en la distribució de /<v>), i el desideràtum d'aproximació amb el portuguès.

qualquer > *calquera*: en la normativa ILG-RAG l'única forma admesa és *calquera*, independentment del nombre. No coincideix ni amb la forma portuguesa (*qualquer*) ni amb l'espanyola (*cualquier*).

Mereixen una especial atenció un cert nombre de canvis justificats que s'efectuen a causa de la confusió que podrien provocar un seguit de «falsos amics» portuguès-gallec. No és pas per casualitat, ens sembla, que en la majoria dels casos aquesta confusió prové del fet que en gallec els elements en qüestió coincideixen semànticament amb les formes espanyoles corresponents (i es tracta, per tant, de falsos amics portuguès-espanyol):

não era pesado a ninguém > *non era unha carga para ninguén*: noteu com coincideixen les accepcions de la paraula *pesada* en gallec i en espanyol, al mateix temps que divergeixen respecte al sentit que té en portuguès: «Aburrido, que no tiene interés. Que precisa mucha atención o es difícil de hacer. Duro, violento, insufrible, que es difícil de soportar» (RAE) i «Que require esforzo e atención, difícil de suportar. Que causa enfado, aburrimiento ou molestias» (RAG).

a reforma > *o retiro*: *reforma* en portuguès té el sentit de «jubilació». En gallec s'opta per *retiro*, que coincideix, un cop més, amb una de les accepcions que té en espanyol.

escorreita > *baril*: el *Diccionario* de la RAG tan sols fa esment d'aquest adjectiu com el participi irregular del verb *escorrer* («assecar»), mentre que en portuguès significa: «que não tem defeito, lesão; bem apessoado; normal, ajuizado; correcto» (*Diccionario Universal*).

brancas > *canas*: el *Diccionario* de la RAG només recull les expressions *Non facer branca* («no treballar gens») i *Sen branca* («sense calers»). El terme que recull el mateix diccionari per a 'cabells blancs' és l'espanyolisme *canas*, que figura en el text gallec.

Com es pot comprovar a partir de la anàlisi que hem fet, la majoria dels canvis efectuats no són estrictament necessaris, des del punt de vista del gallec «normatiu», i tanmateix introdueixen errors en el text final, com en el cas de *tombas*. Resulta significatiu, sobretot, que, en la gran majoria, aquests canvis —siguin justificats o no— no serveixen sinó per a aproximar el text gallec a l'espanyol a través, sobretot, de les eleccions lèxiques. A més, alguns canvis que es realitzen no fan sinó empobrir el text gallec final, tot limitant els recursos estilístics emprats en l'original. Per tant, versions (i no pas «traduccions») d'aquesta mena tampoc no podrien pretendre renovar la llengua gallega mitjançant una exposició orientada a recuperar les formes portugueses que també són vàlides per al conjunt del gallegoportuguès, però que s'han perdut en gallec, tot sovint per la influència de l'espanyol.

Conclusions

A manera de conclusió, direm que la construcció d'una norma pròpia segons la filosofia i la pràctica de la RAG i l'ILG, per raons que només poden ser polítiques, té com a resultat trencar deliberadament la unitat històrica i actual del gallegoportuguès (en comptes d'enfortir-la), per tal d'establir una llengua *Ausbau*, que, suposadament, seria independent tant del portuguès com de l'espanyol. Respecte d'aquest punt resulten especialment reveladores aquestes paraules de Santamarina (1995: 73):

Ninguén nega que se nos atemos estrictamente ó punto de vista lingüístico a afinidade entre o galego e o portugués é tan grande que sería perfectamente posible reducilos a unha norma única. [...] Pero a historia de Galicia e a historia externa do galego son moi dispares da de Portugal e do portugués; entre outras razóns porque Portugal é un país independente desde hai case nove séculos e non sufriu máis ca de lonxe a presión alienadora doutra lingua hexemónica...

De fet, i malgrat la voluntat d'harmonització amb el portuguès anunciada en les *Normas* (1996: 9-11) com a criteri codificador, a la pràctica aquesta tendència

ha quedat totalment anorreada en un *maremàgnum* de criteris tot sovint contradictoris, com ara el manteniment de les formes populars i les formes etimològiques alhora. Així doncs, a la pràctica, aquest galleg que es declara isolacionista integra tants elements que provenen de l'espanyol que molts el consideren un híbrid que denominen *galego-español*.

Aparentment, l'objectiu final és aconseguir la plena consolidació social del galleg com a llengua independent, és a dir, fer que passi de ser una llengua *Ausbau* a ser una llengua *Abstand* completament diferenciada del *português padrão*. Explorant el concepte ja exposat en Muñoz (1995: 9) del traductor com a mediador, Díaz (1998: 630-632) reprèn aquest terme i aprofundeix en el paper que juguen aquests mediadors com a agents de la normalització: «Sembla indiscutible la importància dels mediadors en els processos d'intervenció planificada sobre la realitat.» (*idem*: 634).

Concloem, doncs, que si el traductor és un mediador, la traducció és un acte de mediació i, dins d'aquests paràmetres, la traducció ha de tenir, necessàriament, una motivació d'ordre social. Encara més: es tracta d'una mediació eminentment política, en la mesura que allò que es pretén és canviar actituds i comportaments socials, tal com sembla que és el cas de la traducció del portuguès al galleg que hem presentat.

Així, com a fenomen plenament socialitzat, la traducció de literatura portuguesa al galleg constitueix una eina important per a consolidar l'autonomia d'aquesta segona varietat, i perquè aconseguixi l'estatus final d'*Abstandsprache*, legitimitant al mateix temps la creença en la necessitat de traduir segons una lògica aposteriorística (es fa perquè cal que es faci). En el cas que hem estudiat, aquest galleg hibriditzat s'aproxima a formes espanyoles, sobretot —però no exclusivament— en el terreny del lèxic, en distanciar-se conscientment de les formes del portuguès original (fins i tot quan aquestes formes resultarien més naturals en la versió gallega final). Com a mecanisme compensatori, s'inclouen altres formes genuïnament gallegues i *enxebriamos*.

En definitiva, quan s'eleva el fenomen de la traducció *intra lingüística* al rang d'una traducció aparentment *interlingüística*, l'existència de traduccions del portuguès al galleg justifica la traduibilitat entre totes dues, reforçant en el públic receptor la idea que es tracta de llengües *Abstand* independents, en comptes de col·lectes mútuament intel·ligibles que formen part d'una mateixa *Abstandsprache* denominada gallegoportuguès.

Bibliografia

- ÁLVAREZ, R. *et alii*. (1995). *Gramática Galega*. Biblioteca básica da Cultura Galega. Vigo: Editorial Galaxia.
- ÁLVAREZ CÁCCAMO, C.A. (1996). «O *continuum* das normas escritas na Galiza: Do espanhol ao português». *Agália*, 46, p. 143-156. Associação Galega da Língua.
- (1997). «Construindo a Língua no discurso público. Práticas e ideologias linguísticas». *Agália*, 50, p. 1-16. Associação Galega da Língua.
- CALVET, L.-J. (1998). *A (Socio)lingüística*. Santiago de Compostel-la: Laiovento.

- (2000). «Langues et développement: agir sur les représentations?». *Estudios de Sociolingüística*, 1,1, p. 183-190. Servicio de Publicacións. Vigo: Universidade de Vigo.
- COTANO, A. (2000). *Les llengües minoritzades d'Europa*. València: 3i4.
- DA CRUZ, B. (1991). *O lobo guerrilheiro*. Lisboa: Notícias.
- (1996). *O lobo guerrilheiro*. (Trad. M. Fuentes Arias). Vigo: Xerías de Galicia.
- DÍAZ FOUCS, O. (1998). «Traducció i Language Planning». A OTERO, P. (ed.). *Actes del III Congrés Internacional sobre Traducció*. Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Traducció i d'Interpretació, p. 627-636.
- Diccionario de la lengua española* (1992). Edición electrónica versión 21.1.0. Real Academia Española (de la edición electrónica Espasa Calpe, S.A. 1995).
- FERNÁNDEZ BRAÑA *et alii*. (1990). *Normas ortográficas e morfolóxicas del galego de Asturias*. Mesa prá defensa del galego de Asturias e da cultura da Comarca.
- FERNÁNDEZ REY, F. (1995). «A "Questione della lingua" galega». A MONTEAGUDO, H. (ed.). *Estudios de sociolingüística galega. Sobre a norma do galego culto*. Vigo: Galaxia, p. 177-195.
- FERNÁNDEZ SALGADO, B.; MONTEAGUDO, H. (1995). «Do galego literario ó galego común. O proceso de estandarización na época contemporánea». A MONTEAGUDO, H. (ed.). *Estudios de sociolingüística galega. Sobre a norma do galego culto*. Vigo: Galaxia, p. 99-176.
- FREIXEIRO MATO, X.R. (1999). *Lingua galega: normalidade e conflito*. Santiago de Compostel-la: Laiovento.
- GARCÍA, C. *et alii* (dir.) (1997). *Diccionario da Real Academia Galega*. A Coruña: Real Academia Galega.
- GARCIA VESSADA, A. (1987). «Umha tarefa titánina: Jorge Amado em galego». *Agália*, 9, p. 147-153. Associação Galega da Língua.
- MAGALHÃES, A. (1998). *O Rei Lagarto* (Trad. Angueira, A.). Vigo: Xerais de Galicia.
- MORENO, M.V. (1991). *As linguas de España*. Anel y Xunta de Galicia (D.X. de Cultura, Consellería de Cultura e Xuventude).
- MUÑOZ MARTÍN, R. (1995). *Lingüística per a la traducció*. Vic: Eumo.
- Normas ortográficas e morfolóxicas do idioma galego* (1996). Real Academia Galega y Instituto da Lingua Galega.
- SANTAMARINA, A. (1995). «Norma e estándar». A MONTEAGUDO, H. (ed.). *Estudios de sociolingüística galega. Sobre a norma do galego culto*. Vigo: Galaxia, p. 53-98.
- SOUTO, E. (1996). *Traducom e ensino lingüístico*. Santiago de Compostel-la: Laiovento.
- TOURY, G. (en prensa). «Translation as a Means of Planning and the Planning of Translation: A Theoretical Framework and an Exemplary Case». A SALIHA PARKER *et al.* (eds.). *Proceedings of the International Conference «Translations: (Re)shaping of Literature and Culture*. Istanbul: Universitat de Bogaziçi.
- TRUDGILL, P. (1986). *Sociolinguistics. An Introduction to language and Society*. Londres: Penguin.